

C. Ionescu

TAKE IONESCU

Arș.

ORIGINILE RĂZBOIULUI

DEPOZIȚIA UNUI MARTOR

Traducere din „La Grande Revue“ No. 16/915

BUCUREȘTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă
1915

III. 2038

TAKE IONESCU

BIBLIOTECA C. C. P. M. R.
Nr. _____

ORIGINILE RĂZBOIULUI

6311945

DEPOZIȚIA UNUI MARTOR

Traducere din „La Grande Revue“ No. 16/915

BUCUREȘTI

Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă

1915

30163

~~31/15/67~~

~~16/11/23~~

12.3.2060.

BIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARA
BUCUREȘTI
M 479 524
OTA.....

232/05

B.C.U. Bucuresti

C20055411

Nu există, nu se poate să existe om înzestrat cu o închipuire destul de puternică spre a-și imagina toate urmările acestei înfricoșate catastrofe pe care, în lipsa unui nume mai potrivit, o numim războiul general.

Deplângă cineva urile sălbatice cari, timp de mai multe generațiuni vor înlocui tot ce cuceriserăm în domeniul internaționalizării vieții civilizate; măsoare mizeria adâncă și îndelungată ce va lovi chiar pe învingători și va prăpădi budgetele tuturor Statelor; pătrundă-se de ideia că Lumea Nouă va lua-o înainte bătrânei Europe și că, cel puțin cu cincizeci de ani mai de vreme, această întrecere îi va da în răsărit hegemonia care i-ar reveni în orice caz; prevază el cascada de tronuri care va veni ca o fatalitate după ce înfrigurarea războinică se va fi potolit, când popoarele vor voi să se asigure împotriva întoarcerii posibile a unor nenorociri ca acelea de astăzi și când mișcarea revoluționară, care, în ultimele vremuri, se menține mai ales pe terenul economic, va redeveni politică; — și totuși acel care se va fi gândit la toate aceste lucruri și la multe altele, va fi încă departe de a fi întrevăzut toate urmările evenimentelor la care asistăm.

* * *

Intr'adevăr, în toată perioada sa istorică omenirea n'a trecut niciodată printr'o criză la fel cu cea de azi. Orcât am compara-o cu năvălirile barbarilor contra lumii

greco-romane, această paralelă, deși e cea mai nemerită din câte s'ar putea face, nu-i îndestulătoare.

Năvălirea barbară a ținut veacuri întregi, iar noi socotim cu luni și cu zile. Năvălirea barbară eră mărginită numai la propriile-i mijloace de distrugere, și, pe lângă asta, nu aveă nici o pretenție la o superioritate de cultură și de organizație care, impusă lumii întregi, ar face pe oameni mai fericiți.

Ceeace dă atâta însemnătate chestiunii originilor acestei calamități este imensitatea ei. Orice s'ar spune, există un tribunal pentru autorii crimei: acel al conștiinței universale. Așa fiind, toți acei cari sunt în stare să-și aducă mărturia sunt datori să o facă, oricât de modestă ar fi contribuția lor la dosar.

Nu alta a fost intenția mea scriind aceste linii.

De sigur, în această clipă nu mi-e îngăduit să desvălui toate datele, toate numele, toate probele ce privesc afirmările mele. Prea e recent încă totul. Va veni ziua în care toți acei cari au urmărit lucrurile de aproape vor putea să spue tot. Să ne mulțumim azi cu ceeace se poate.

* * *

Cauzele unui eveniment atât de grozav sunt multe și felurite.

Nu pot fi analizate și nici chiar spuse toate. În orice caz, nu am această pretenție. Totuși, ele se pot împărți în două: cauzele generale, cari tindeau să facă războiul de neînălțurat, și cauzele cari l-au provocat în clipa când el a izbucnit.

Cea dintâi origină a catastrofei se găsește fără îndoială, în chipul cum s'a desăvârșit unitatea germană. Ea a fost opera Prusiei. Or, Prusia a fost aceea care, cea dintâi dintre toate statele, a împins la militarism fără margini, a făcut din militarism idealul ei suprem.

Și militarismul îi răușise. Războaiele din 1863, 1866 și 1870 îi dăduseră mai mult decât sperase vreodată. De aci a eșit o trufie nemăsurată, o trufie fără pereche în istorie, un orgoliu care a găsit adesea în impetuoșitatea împăratului Wilhelm, niște formule ce făceau lumea să răză, înainte de a o face să plângă. N'a zis el oare că, într'o zi, orice om va fi fericit să fie German, precum odinioară oricine spunea cu mândrie: *Civis romanus sum?*— programul reînnoirii imperiului universal roman, în folosul Germanilor și al familiei de Hohenzollern!

Decât, pentru ca Germania prusificată să obție stăpânirea lumii trebuia să zdrobească Anglia. Înfrângerea Austriei cucerise Germaniei stăpânirea Prusiei; înfrângerea Franței îi asigurase stăpânirea Europei; înfrângerea Angliei ea singură putea să-i dea stăpânirea lumii.

Acesta e programul din care a eșit războiul actual.

Atâta vreme cât întemeietorul imperiului german a fost acela care a guvernat, politica germană s'a mărginit să întărească, să pue în afară de orice atingere ceea ce se dobândise până atunci. Bismarck nu se gândea la dominația universală decât pentru un viitor depărtat. Deaceia niciodată n'a voit să o rupă de tot cu Rusia. Chiar când s'a crezut silit să aleagă între Austria și Rusia și când a preferat-o pe Austria, n'a avut niciodată de gând să se solidarizeze cu interesele austriace până într'atât încât să poarte un războiu contra Rusiei. În „Memoriile“ sale, el o spune cu brutalitatea-i obicinuită:

„Cu toată alianța noastră defensivă cu Austria, am crezut și înainte și după această alianță, că eră de absolută nevoie să întretinem legături de bună vecinătate cu Rusia, căci nu există pentru Germania o asigurare deplină împotriva naufragiului combinației alese...

„Dar dacă ruptura între noi și Rusia sau chiar numai antipatia ce există ar apărea de neînălăturat, serviciile pe care Cabinetul din Viena s'ar crede în drept să le preindă dela aliata sa Germania, ar face obiectul unor cereri insistente: mai întâiu, s'ar lărgi *casus foederis*, care după textul publicat, nu se aplică decât la defensivă în cazul unui atac încercat de Rusia contra Austriei; al doilea s'ar cere să se introducă în *casus foederis* apărarea intereselor austriace în Balcani și în Orient: presa noastră a și atins, de altfel, și nu fără succes, această chestiune. **E ușor de înțeles că locuitorii din valea Dunării pot avea nevoi și vederi cari se întind dincolo de margi-nile actuale ale monarhiei Austro-Ungare; constituirea Imperiului german arată Austriei calea pe care ea va putea împacă interesele politice și materiale ce există între granița răsăriteană a naționalității române și gurile din Cattaro.** Dar nu e menirea Imperiului german să-și împrumute supușii săi altuia și să contribue, prin jertfa bunurilor și sângelui lor, la înfăptuirea dorințelor veci-nilor săi“.

Înțelesul e limpede. Bismarck voiă bucuos să întrebuințeze Austria pentru interesele Germaniei, dar nu Germania pentru interesele Austriei.

Nu numai că Bismarck se teme de Rusia, ci reacționar înrădăcinat, el vede în Rusia o cheazășie pentru interesele conservatoare de pretutindeni.

Nici cu Anglia Bismarck n'ar fi voit să se strice niciodată.

Fără îndoială, aveă oroare de Anglia și de tot ce eră englez; dar ideea unui rășboiu cu Anglia i-ar fi părut absolut monstruoasă. Știu cu siguranță că, după retragerea sa forțată, într'o zi, pe când eră o oarecare răceală

între Marea-Britanie și Germania, scrise celebrului von Holstein o lungă scrisoare în care îl sfătuiă să nu plictisească prea mult Anglia. Repetă că ură pe englezi și ideile englezești; dar declară că, cu toate astea, nu trebuie să se uite că Anglia eră încă un mare factor conservator în lume și că, în ziua în care Anglia s'ar da de partea revoluției, aceasta ar triumfa pretutindeni.

Tocmai după căderea lui Bismarck se anunță proiectul de dominație universală. Din zi în zi, acesta se accentuiază mai mult. Și, firește, relațiunile cu Rusia și mai ales cu Anglia își schimbă caracterul.

Incet-încet, rivalitatea cu Anglia, ura contra Angliei devin principala preocupare a publicului german. La baza acestei uri se poate ușor distinge gelozia parveniților contra primilor ocupanți și bănuiala de a fi mereu privit de sus de către fostul superior. Se mai poate găsi în această ură urmarea foarte firească a otrăvirii sufletului german prin scrierile profesorilor săi, cari deși au spiritul mai obtuz decât în oricare altă țară, au totuși în Germania mai multă înrăurire decât oriunde, din cauza rolului subordonat și aproape de plâns al oamenilor politici germani. Această ură, această fobie a făcut în sufletul german pustiiri neînchipuite.

Chiar ura în contra Franței, Germanii nu o mai simțiau decât în funcție de ură contra Angliei. Tot ce a întreprins Germania în anii din urmă împotriva Franței n'avea altă țintă decât să despartă Franța de Anglia. Aceasta e explicația pe care o dă epocii dela Algeiras von Holstein, într'o scrisoare către un prieten căruia îi spuneă că nu a înțeles niciodată de ce Franța se apropiase de Anglia. Cam pe la aceeași epocă, un German din cei mai inteligenți îmi spuneă: „Nu izbutesc să-i înțeleg pe Francezi. Cu noi ar aveă tot ce ar vol, pe când Englezii nu le pot da nimic“.

Ii răspunsei și lui ceea ce spuseseam înainte și răposatului Aerenthal, care de asemenea nu înțelegea „l'Entente cordiale“: „Ați voi ca Francezii să facă ce a făcut Austria în ciuda lui 1866. Asta e cu neputință. Franța știe prea bine că, spre a fi cu dumneavoastră, trebuie să fie contra Angliei și că, odată Anglia înfrântă, ea v'ar fi vasală. Franța are în urma ei o istorie prea frumoasă pentru a primi o astfel de situație înainte de a fi fost zdrobită“.

O repet, cauza primordială a evenimentelor cari au adus la acest războiu este rivalitatea anglo-germană. Această rivalitate, Germanii încearcă să o atribue unei pretinse gelozii a Englezilor față de progresele lor economice. Vor să-i dea caracterul unei certe de tarabă.

Aceasta e explicația pe care o repetă tuturor naiivilor și mai ales acelor cari ar voi să treacă drept naivi, aceasta e sinteza tuturor publicațiilor, tuturor broșurilor, caraghios de mincinoase, cu care înneacă lumea.

Toți acei cari cunosc cât de puțin Anglia, știu că toate lucrurile astea sunt false, peste măsură de false. Anglia este prin esența ei o țară pacifică. Intotdeauna, ea e aliată cu puterile cari reprezintă tendința conservatoare în politica internațională, și e dușmană necesară a acelor cari vor să revoluționeze relațiunile internaționale. De câștigat, nu mai are nimic, în nici un războiu. E la apogeul istoriei sale.

Dar ea nu vrea nimic altceva decât să rămână aci. S'a apropiat de Franța pentru că și-a dat seama ca Franța, prin instituțiile ei politice, prin structura ei socială, eră un element absolut conservator în politica internațională.

Am avut chiar vara trecută o probă — dacă mai eră nevoie — de adâncă iubire de pace nu numai a poporului englez ci deasemenea a guvernului englez. Eră în ziua de 21 Iulie. Mă dusesem la sir Edward Grey pentru a-i

vorbi de Albania și de mijloacele prin cari s'ar putea pune capăt anarhiei din această țară, creiată numai pentru a se evita războiul general. Intre altele, îi spuneam:

„Știu că mulți oameni cred că dacă se lasă să se agraveze actualul imbroglio albanez, se poate ajunge la o ruptură între Italia și Austria și, pe acest drum, la ali-pirea Italiei de Tripla Înțelegere.

Cred că acest calcul e prea complicat pentru a nu fi rău“.

El îmi răspunse, cu accentul celei mai mari sincerități: „Dar eu nu caut să desfac Italia de Germania și de Austria. N'am căutat-o niciodată. Știu că alianța franco-ruso-italiană ar fi așa de puternică, încât echilibrul s'ar rupe și ar putea fi ispită de război. Ei bine, eu nu vreau decât pacea“.

Aceasta se petrecea numai cu două zile înainte ca Austro-Ungaria să remită ultimatul la Belgrad. Sir Edward Grey erà de atunci chiar mai mult decât îngrijat cu privire la cererile pe cari Austria aveà să le facă Serbiei și despre cari el nu isbutise încă să aibă o noțiune exactă.

Nu Anglia visà războiul contra Germaniei, ci opinia publică germană, împănată de trufie, pervertită în simțul ei moral de elucubrațiile acelor cari îi cântau sfințenia războiului, frumusețile cuceririi, înalta moralitate a dreptului celui mai tare, nu se mai gândia decât să se arunce asupra Angliei, să-i răpească stăpânirea mărilor și să nimizească pentru vecie Imperiul britanic. Odată Anglia dărâmată, umilirea Statelor-Unite erà mai mult decât ușoară. Și, în urmă, nimic nu se mai opunea la stabilirea dominației universale în folosul Germaniei.

Dacă marea majoritate a Germanilor ajunseseră de mult la această stare sufletească, Impăratul și câțiva con-

ducători ai politicei imperiale lăsau pentru mai târziu aduce-rea la îndeplinire a planului. Ei își dădeau seamă că timpul lucră pentru Germania, că în fiecare an șansele ei de izbândă deveniau mai mari și că ea putea, trebuia să aștepte

Pot afirma că, în toamna anului 1911, după ce incidentul dela Agadir dovedise că era cu neputință să se despartă Anglia de Franța, Berlinul se decise să se resemneze în privința înțelegerii cordiale și să caute un teren de acomodare, un *modus vivendi*. Fu pe punctul de a-l găsi. La ministerul Afacerilor străine, se acceptă ideia de a se ajunge cu Anglia la o limitare a înarmărilor navale, și aceasta, nu prin vre-un tratat oarecare ci printr'o înțelegere tacită. Incepeau să-și dea seama la acel minister că ideea unui Stat care să fie în acelaș timp cel mai tare și pe mare și pe uscat era atât de insuportabilă omenirii întregi, încât ar sfârși prin a provoca o coaliție universală. Și Germania nu se credea încă în stare să-i stea în față. Tirpitz se opuse la aceasta și Impăratul trecu de partea lui Tirpitz. De oarece nu se ajunsese la o limitare a înarmărilor navale, Germanii le exagerară. Intreprinderea, totuși, părea cu neputință. Era limpede că Anglia nu s'ar fi lăsat niciodată să fie întrecută. Austro-Germanii își puneau nădejdea în altceva.

Acest altceva, contele Berchtold îl lămură cu multă naivitate, într'o zi din luna Septembrie 1912, cui-va care îi declară că nu înțelegea furia navală a puterilor teutonice. El spuse interlocutorului său că va veni ziua în care Anglia, cu sistemul ei de serviciu militar voluntar, nu va mai găsi marinari și atunci ar putea fi întrecută, atacată și distrusă. Contele Berchtold nu-și dădea seamă că dacă Englezii se revoltau la ideea recrutării pentru armată, ei ar fi aplicat-o fără șovăire pentru echipagiile flotei, îndată ce lipsa de voluntari s'ar fi precizat.

Această apreciere a politicei imperiale nu pare să se potrivească cu incidentul dela Agadir care, după toate aparențele, trebuia să provoace războiul. Cu toate acestea, nici atunci Impăratul nu voia războiul. El voia să sondeze cât de solidă era înțelegerea franco-engleză și, dacă era cu putință, să o sfarme; căută un succes în paguba Franței, dar nu voia războiul. Nu am știut în acea vreme dar am aflat în urmă că, în primăvara anului 1911, când Kiderlen-Waechter — își închipue oricine că nu el mi-a spus acest fapt — înfățișă Impăratului programul scris al politicei pe care înțelegea s'o urmeze în chestiunea marocană, Wilhelm II îl aprobă cu mențiunea: „Cu condiția să nu fie războiu“.

Totuși, pe vremea aceea, afară de Impărat și de ministrul său, toată lumea era pornită pe războiu în Germania. E cunoscută atitudinea Kronprinzului, și încă nu se știe câtă morală a trebuit să i se facă pentru a-l stăpâni. Dar se știe și mai puțin că însăși Impărăteasa, care până atunci nu se amestecase niciodată în politică, fusese convertită de copiii ei.

Intr'o zi, pe când ministrul de Externe sau mai degrabă secretarul de Stat, cum îl numesc ei, era invitat să dejuneze la palat, în sala de fumat unde trecură oaspeții spre a lua cafeaua, era pus pe fiecare masă un jurnal umoristic francez cu caricaturile cele mai neplăcute pentru Germania și Impărat. Ministrul băgă de seamă, dar se prefăcù că nu văzuse nimic. Atunci Impărăteasa îi zise:

„Când văd aceste insolente, îmi spun că probabil armata pe care o formase Impăratul Wilhelm I nu mai există: altfel nu ar fi tolerate“.

În timpul crizei balcanice, Germania oficială nu se hotărîse încă pentru războiu. Ea crezuse în victoria Turcilor; înfrângerea Turcilor îi fu penibilă. Cu toată desa-

măgirea sa, Impăratul rămase pacific. În Noembrie 1912, Kiderlen-Waechter îmi scriă că eră convins că pacea aveă să fie păstrată, cu toate aparențele contrarii. El îmi dădea motivele convingerii sale: întâiul eră că, în ultima clipă, toată lumea aveă să șovăie de a se aruncă în aventura aceasta, de oarece se știă bine că, de astădată, ar fi o chestie de viață sau de moarte; al doilea, că în fond, toată lumea eră mulțumită de starea de lucruri actuală.

O persoană în care Impăratul aveă o încredere desăvârșită și căreia nu-i ascundeă nimic, întrebându-l, pe la sfârșitul anului 1912, dacă trebuiă lumea să se aștepte la un războiu european, Impăratul îi răspunse că, deși acum vedeă apropiindu-se marele războiu, pe care el îl desemnă cu porecla de luptă între germanism și slavism, încă speră că nu aveă să izbucnească în timpul vieții lui.

De aceea chiar am și găsit la Londra în cele d'întăiu zile ale lunii Ianuarie 1913, o atmosferă cu totul nouă. Raporturile între Germania și Anglia erau cu totul altele de cât le cunoscusem eu în 1911 și 1912. Eră vădit că Germania și Anglia erau înțelese pentru a împiedecă războiul european. Aveam atâtea probe de acest lucru, încât, în ziua de 7 Ianuarie 1913, mi-am permis să scriu din Londra Regelui Carol că, orcum ar fi, eram sigur că războiul nu va izbucni, de oarece nici Germania nici Anglia nu îl voiau. Și când voi fi spus care eră, la acea epocă, atitudinea Austriei, se va vedeă că acordul anglo-german aveă o însemnătate capitală.

Când, la ce epocă, Impăratul Wilhelm a devenit partizan al războiului imediat? D. Jules Cambon dă ca dată a convertirii sfârșitul anului 1913. Se poate. Intra-devăr, pe vremea tratatului dela București Impăratul Wilhelm apare tot ca partizan al păcii. Chiar după sfârșitul anului 1913 el mai șovăe. E hotărât pentru răs-

boiu, dar n'a ales încă data. Cred că nici a doua zi după asasinatul de la Serajevo, el nu erà încă definitiv hotărît. De sigur, acest asasinat îl impresionase mult. Nouă ăstora, copii ai Revoluției franceze, ne e greu să ne facem o idee exactă de ce poate simți, în fața unui fapt pe care îl privește ca un fel de nelegiuire, un om convins că e împărat prin voința divină. Mânia Impăratului Wilhelm e cu atât mai explicabilă dacă, într'adevăr, la Konopischt, cei doi oameni concepuseră, după cum s'a pretins, proiecte grandioase pentru împărțirea lumii.

Nu știu nimic în această privință, dar cred că lucrul e foarte probabil. Frantz-Ferdinand nu erà un om comun, un arhiduce oarecare. El aveà o personalitate vădită, dar erà departe, foarte departe de a fi un om tare. Aveà ideile lui, ceeace e primejdios pentru un suveran absolut, și, pe de altă parte, erà hotărît să le aplice în orice împrejurări; spiritul său n'aveà de fel elasticitate. El visă să deà Austriei o nouă strălucire, să o facă să joace din nou un rol mare, foarte mare. Se gândise — și în asta aveà dreptate — să pue capăt repede greutăților naționaliste din imperiul său, dându-i un fel de constituție federativă imperială. Erà sigur că va putea să încorporeze Austriei nu numai Serbia, dar chiar România și Bulgaria, sub formă de State confederate, cum e Bavaria în Imperiul german. Știu din cel mai bun izvor că speră să atragă regatul României de bună voie în imperiul Habsburgilor, arătând Românilor că acesta erà singurul chip de a ajunge la întregirea națională ¹⁾.

¹⁾ Ideile lui Francisc-Ferdinand față de România s'au lămurit bine când, în iarna anului 1912, guvernul austriac trimise la București pe un domn Riedl, om de încredere al lui Francisc-Ferdinand, pentru a trată în privința unui nou regim vamal între cele două

În acelaș timp, erà sigur — și nu o ascundeà — că va puteà să convertească la Biserica română catolică pe toți locuitorii Austro-Ungariei, chiar și pe protestanți. Nu-i iubià pe unguri și ura Italia, asupra căreia voise să câștige lauri în 1911 — lucru dela care nu fusese împiedicat decât de absolutul *non possumus* al lui Aerenthal. E probabil ca la Konopischt, să fi făcut împreună cu celălalt iluminat, cu Impăratul Wilhelm, vaste planuri de cucerire universală în doi.

În orice caz, chiar după asasinatul din Serajevo, nu sunt prea sigur că Impăratul Wilhelm a fost definitiv decis să înceapă războiul general în anul 1914. Două împrejurări mă fac să șovăi. În 9 Iulie, Regele Carol îmi dădu toate asigurările că puteam să mă bucur în liniște de vacanța mea, că pacea erà sigură pentru încă trei sau patru ani cel puțin — și îmi repetă această convingere chiar după ce îi atrăsesem atenția asupra atitudinii echivoce a Austriei după atentat, și asupra cuvintelor marchizului Pallavicini în primăvara anului 1914, de care voi vorbi mai târziu. Și totuși, Țarul spusese Regelui Carol la Constanța, că dacă Austria va ataca Serbia, asta ar provoca războiul, cu toată dragostea lui de pace. E deci sigur sau că Impăratul Wilhelm și-a ascuns secretul față de toată lumea, sau că șovăia încă.

țări. Se cerea României să încheie cu Austro-Ungaria un fel de uniune vamală sub formă de tarife preferențiale. Acest domn Riedl erà foarte interesant. Împărția Statele Europei în trei grupe: Statele pirate, cari erau Franța și Anglia, și cari trebuiau să fie gonite de pe piețele Europei; Statul asiatic, Rusia, căreia trebuia să i se împingă granițele dincolo de Moscova, și celelalte State cari, toate, cu Italia și cu Elveția, trebuiau să intre în uniunea vamală cu Austria și Germania. Cel dintâiu pas erà stabilirea tarifelor preferențiale în loc de clauza națiunii celei mai favorizate.

Al doilea fapt e că ambasadorul Germaniei la Londra — de acest fapt am avut câteva probe — eră convins cu siguranță că pacea aveà să fie păstrată. In orice caz, acesta n'a fost făcut părtaș al secretului, dacă rășboiul fusese definitiv hotărît. Prințul Lichnowsky — care, în Martie 1914 eră foarte mulțumit de relațiunile anglo-germane, crezând în acel moment că nimic nu împiedecă menținerea unor raporturi foarte bune cu Anglia, „*atâta vreme cât Germania nu ar căută să atace nici să necăjească Franța, în care caz Anglia ar merge până la ultimul-i shilling și ultimul-i om*“, — eră, în Iulie, neliniștit și turburat de ceea ce se urzià la Viena, dar convins totuși de menținerea păcii.

Nu pot încă, firește, să intru în toate amănuntele care ar fi incomparabil mai convingătoare decât ceea ce spun astăzi, dar pot menționà două împrejurări.

Mercuri 22 Iulie pe seară, adică în ajunul remiterii ultimatului, ambasadorul german nu-mi ascunse neliniștea sa cu privire la nota pe care Austria o destinà Serbiei. Știà că Berlinul lăsase mână liberă Vienei. Se temeà ca nota să nu fie prea aspră și mă îndemnă ca România să întrebuinteze influența pe care puteà să o aibă la Belgrad pentru a-l face să primească ultimatul oricum ar fi, promițându-mi că, în aplicarea lui, s'ar puteà orcând atenuà sau eludà, etc., etc. Se știe că, dimpotrivă, Viena, după ce remisese ultimatul, nu avusese decât o teamă, de care tremurà: numai de nu l-ar acceptà Sârbii!

Luni 27 Iulie dimineața, ambasadorul german eră încă atât de convins de menținerea păcii, că mă sfătui să nu mă întorc în România, de oarece trebuià să mă duc pentru o cură la Aix-les-Bains. Tocmai a doua zi, 28 Iulie, începù să-și piardă nădejdea; și când îl văzui,

la ora șase, îl găsi abătut și temându-se că pacea lumii nu mai atârna decât de un fir de păr.

Știu bine că Austriei îi dăduse cancelarul frâu liber îndată după atentatul dela Serajevo. Știu bine că Impăratul Wilhelm își exprimase în termeni violenți mânia sa contra Sârbilor. Știu bine că Berlinul cerea Angliei să localizeze războiul între Austria și Serbia, formulă în care e de ales între ipocrizia cea mai respingătoare și prostia cea mai josnică. Știu bine că ambasadorul german la Viena, D-l de Tschirschky, a participat la redactarea ultimatului și că a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a încuraja treimea Tisza-Forgaș-Berchtold în intransigența sa. Știu bine că în Germania, curtea, militarii și pangermaniștii oftau după acest războiu, pe care îl confundau cu un marș triumfal. Dar înclin a crede că Impăratul Wilhelm a plecat în Norvegia fără să fi luat definitiv hotărîrea de a provoca cu orice preț războiul, cum a făcut-o la întoarcerea sa.

Socotesc că hotărîrea definitivă a Impăratului Wilhelm pentru un război imediat nu s'a produs decât în ziua, sau în ajunul zilei în care s'a întors la Berlin. Atmosfera războinică a pus stăpânire pe dânsul. El avu deodată viziunea nepregătirii Rusiei și a Franței, a greutăților interne ale Franței și mai ales ale Angliei, și se hotărî. Cu temperamentul său impulsiv în ultimul grad, odată hotărît în direcția războiului imediat, nimic nu-l mai putea opri. Și de aceea, când Austria fu apucată de o groază mântuitoare și voi, în ultima clipă, să apuce pe calea cumințeniei, Impăratul Wilhelm nu îi mai lăsă posibilitatea de a o face, și precipită un războiu pe care, de astădată, el îl doriă cu frenezia unui incorigibil impulsiv.

În rezumat, pentru mine, Germania singură a creat situațiunea care a adus la războiul general; dar nu ea

singură a fixat data și a precipitat izbucnirea acestui războiu. Asta nu scade răspunderea ei: niciodată Austria n'ar fi îndrăznit, dacă Germania nu i-ar fi lăsat mână liberă. Istoria, totuși, are dreptul să lămurească cele mai mici amănunte.

* * *

Însă, Austro-Ungaria și mai ales Contele Tisza sunt provocatorii acestui războiu.

Imi dau seama că, făcând o astfel de afirmație, pun la încercare multe idei preconceptuate. Eră înainte obiceiul să se considere Imperiul Austriei ca fiind înainte de toate un element conservator în politica internațională, un factor solid de pace. Nu s'au găsit oare oameni să spue că dacă Austria n'ar fi existat, ar fi trebuit inventată? Totuși, nu se poate ceva mai puțin exact decât această pretinsă axiomă. Din contră, prin constituirea ei, Austria e menită cuceririlor și, deci, războiului.

Austria este un stat fundamental deosebit de toate celelalte State ale lumii. E o fosilă în lumea modernă. E un Stat, fără să fie o națiune. Nu e, în realitate, decât o dinastie, un guvern și o armată. Singurul loc în care Austria poate fi găsită e în tabere. În Imperiul Habsburgilor sunt multe națiuni. Singura care nu se găsește în el este națiunea austriacă. Aceasta nu există. Dacă un accident de drum de fier ar omori pe toți membrii familiei Habsburgilor, Austria ar încetă să existe *ipso facto*. Nimic pe lume n'ar putea să înlocuiască pe Habsburgi spre a da ca rezultat menținerea Imperiului în granițele lui de azi.

Un astfel de organism fiind mai ales un organism militar, războiul este pentru el lucrul firesc prin excelență. Dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Austria

~~31/11/67~~

a fost relativ mai puțin răsboinică, aceasta se datorește faptului că fusese prea adeseori și în mod prea regulat bătută în perioada precedentă. Dar natura militară a Imperiului nu putea fi schimbată printr'un lung interval de pace datorit slăbiciunii.

Fiind numai un guvern și o armată, Austria poate privi toate cuceririle cu o libertate de spirit pe care celelalte State, acelea cari sunt în acelaș timp și națiuni, nu o pot avea. Englezii, Francezii, Italianii, chiar și Germanii, când vor fi în stare de sobrietate politică, nu pot cu ușurință concepe ipoteza de a anexa milioane de indivizi dintr'o altă rasă. O astfel de amestecătură sau ar distruge unitatea națională în paguba forței efective a Statului, sau ar impune Statului sarcina, totdeauna grea în epoca noastră, grea mai ales cu constituțiile noastre liberale, de a silui conștiința anexaților, impunându-le cu forța o altă limbă, o altă literatură, un alt suflet.

Cât pentru Austria, ea nu are scrupule sau greutatea de acest fel. Din moment ce nu e decât o dinastie, ce-i pasă ei dacă are două sau trei naționalități mai mult sub sceptrul său, două sau trei fragmente de naționalități mai mult de adăogat la arlechinul ei? De aceea ne-a fost dat s'o vedem căutând cu aceeaș ușurință o mărire în țările germane, italiene sau slave, fără deosebire. Nu s'a dus ea oare în Bosnia sârbească și n'a voit ea să se înfunde și mai mult încă în lumea slavă dela Sud, pentru a-și *compensă* pierderile din Italia? Nu putea ea, cu aceeaș seninătate de cuget, să se urce tot atât de bine spre Nord, în Polonia, precât să se coboare spre Sud, la Salonic, sau să se întinză la Est după acea Ucraina încă învăluită în taină? Dacă, în 1911, s'ar fi răsboit cu Italia, cum o voiă cu energie Frantz-Ferdinand, și dacă ar fi fost învingătoare, nu s'ar fi întors ea oare la vremea domeniului ei italian?

Faptul însuși că Austria a izbutit să se strecoare prin toate nenorocirile ei, că a supraviețuit tuturor înfrângerilor, nu e oare de natură să dea curaj spiritelor aceluia lanț de conți cari se succed la guvernul acestei adunături rău închegate de felurite naționalități din Europa centrală ?

Până într'un timp, lumea își închipuise că Maghiarii aveau să fie o piedică în calea veleităților de cucerire ale Austriei. Ei înșiși au pretins acest lucru la anumite epoce din istoria contemporană. Dar după afirmarea, astăzi definitivă, a hegemoniei maghiare, nu numai în regatul Ungariei dar chiar în toată monarhia, Maghiarii, departe de a avea interes să împiedice tendința cuceritoare a Habsburgilor, se fac instrumentele acestei tendinți. Însă nimeni nu ar putea să tăgăduiască această hegemonie. Gândiți-vă că, în clipa declarării războiului, nu numai ministrul de externe, ci și ambasadorii dela Berlin, Paris, Petrograd, Constantinopol și Roma erau toți maghiari.

În orice caz, un lucru e sigur. În tot timpul crizei balcanice, Austria a făcut tot posibilul pentru a provoca războiul general. Am știut-o și zis-o întotdeauna și am avut adesea, cu prieteni francezi, discuțiuni asupra acestui subiect. Lucrul părea așa de absurd, încât nu voiau să-l creadă; își închipuiau întotdeauna că nu eră vorba decât de schița, repetată adesea, a unui bluf gigantic. D. Chéradame a publicat, după încheierea tratatului dela București, un studiu asupra activității diplomatice a Triplei Înțelegeri, și a învinuit-o că a făcut prea multe concesii de teamă ca Austria să nu provoace războiul. El nu credea că Austria se gândea într'adevăr la războiu. Mi-am permis să-i scriu spre a-i spune că se înșelă; că, în mai multe rânduri, Austria voise să provoace războiul și nu fusese oprită decât de Germania.

Din nenorocire, evenimentele mi-au dat dreptate. Imi

• aduc aminte că, la 1 Ianuarie 1913, având cinstea să văd pe D-l Poincaré, i-am spus că Austria eră într'o stare sufletească foarte periculoasă. Nu mai voia să știe de nimic (eră vorba de granițele Albaniei), nu pentru chestia în sine, ci pentru că îi părea rău de ceeace pășise până atunci și căută orice pretext a da înapoi. Am prevenit pe Președintele Republicei că, dacă nu se cedă la ceeace părea a fi niște capricii — într'adevăr, nu se poate ceva mai desăvârșit de caraghios decât Austria invocând principiul naționalităților — ne ducem deadreptul la războiu. Nu puteam să-i adaug atunci că, spre sfârșitul anului 1912, generalii austriaci se plâneau că Berlinul nu-i lăsă să se bată între patru ochi cu Rușii, atât erau de siguri că ar fi ajuns până la Petrograd!!!

Austria socotise mai mult decât oricine cu victoria turcească; dar, pentru orice eventualitate, ea aveă de asemenea o înțelegere — încă nu știu de ce natură, dar o voi ști într'o zi — cu Bulgaria, sau, cel puțin, cu Regele Ferdinand. Victoria bulgară o miră, dar mai ales victoria sârbească o scoase din fire. Ii părù rău atunci că evacuase Novi-Bazarul, și nu primi decât cu o serioasă restricție mentală ideia că Muntenegrul și Serbia aveau să se învecinească. La Viena, ura contra Serbiei, decând aceasta încetase de a fi o prefectură austriacă, eră de neînchipuit, și Sârbilor li se făceau din belșug necazuri nemai pomenite. Un ungur spiritual, care fusese ministru la Belgrad, îmi spunea într'o zi:

„Când eram la Belgrad și Sârbii se purtau rău, porcii lor, prin cea mai ciudată coincidență, cădeau îndată bolnavi. Se vindecau însă numai decât, dacă Sârbii redeveneau cumiști“.

Ne putând să sufere, nu atât o mărire a Serbiei, cât o Serbie respectată și glorioasă, Austria căută toate

mijloacele de a provoca Rusia să o atace, spre a țări pe Germania în războiu.

La un moment dat, ea dădu Sârbilor ideia să pretindă Salonicul sau Cavalla. Aceasta ar fi provocat în mod fatal un războiu între Aliați și ar fi adus probabil acel război general, care singur putea să dea Austriei pretextul și ocazia de a înainta până la Marea Egee. Sârbii nu se lăsară atrași într'o cursă atât de grosolană.

Cine a uitat epopeea caraghioasă a pretinsului Abélard cel nou, a faimosului Prohaska, a cărui integritate fu, timp de săptămâni întregi, o chestie de viață pentru pacea lumii? Cine a uitat Scutari și atâtea alte momente în cari toată Europa fu în picioare? Nervozitatea Austriei a fost, spre sfârșitul anului 1912 și o mare parte din 1913, o primejdie de fiecare ceas pentru pacea Europei.

Soluțiunea chestiunii Orientului prin retragerea Turcului în folosul națiunilor tinere și viguroase din Peninsula balcanică, această soluțiune ideală, care înlătură un vechiu vis urit pentru pacea lumii și deschideă progresului și muncii niște ținuturi părăsite de atâta vreme, nu putea lăsa Austriei o clipă de liniște. Ea făcù tot ce eră posibil pentru a încurcă lucrurile, și izbuti.

Pe vremea formării blocului balcanic, Grecia — adică d. Venizelos — avusese ideea de geniu de a nu hotări dinainte împărțeala prăzilor, în caz de victorie. Sârbii, dimpotrivă, fixaseră bazele împărțelii, baze cari, mai târziu, le părură incompatibile cu jertfele făcute, și mai ales cu nevoia în care se găsiră de a renunța la o ieșire la Marea Adriatică.

Intre Bulgari, Sârbi și Greci, greutățile se puteau prevedea încă din Ianuarie 1913. Ele se accentuară din zi în zi mai mult. Austria, cunoscându-le, începù să mi-

neze și să sape terenul în direcția aceea. În contra Rusiei, care dădea sfaturi de înțelegere și la nevoie, de arbitraj, — arbitraj care, *o știu*, ar fi dat Bulgariei aproape tot ce aceasta putea pretinde în mod serios — ea linguși ambițiile și trufia bulgară, cari, în acel moment, ajunseră la culme. Ea voiă să izbucnească războiul între ex-aliați, pentru a desface blocul și a pune Serbia zdrobită la discreția ei, ca odinioară. De victoria bulgară asupra Sârbilor și Grecilor ea eră absolut sigură, după cum fusese sigură de victoria Turcilor asupra regatelor creștine. Trebuie să recunoaștem că, de astădată, greșala Austriei eră împărtășită de toată lumea, mai ales de România.

Austria se pusesse pe lucru. Dar atitudinea României o nelinișteă. Ea știă că Serbia și Grecia se adresaeră la București, pentru eventualitatea unui atac din partea Bulgariei. Știă de asemeni că România, care putea să vadă fără invidie o Bulgarie mare, nu voiă o Bulgarie care să fi bătut unul după altul pe toate Statele balcanice, cece ar fi făcut-o o vecină mai mult decât dificilă. Austria începù atunci o îndoită acțiune. Ea dădu Sofiei sfatul să cumpere neutralitatea României prin cedarea unei graniți mai serioase decât Silistra, cu trei kilometri împrejur, cât ne dăduse protocolul dela Petrograd. În acelaș timp, amenință Bucureștii.

Acesta e incidentul de care se leagă destăinuirea pe care am făcut-o acum în urmă și care mi-a atras dezmințirea prințului de Fürstenberg, după treizeci și două de zile dela publicarea destăinuirii mele. Am scris atât de mult despre aceasta încât nu mai am multe de adăogat. Am menținut și mențin că prințul de Fürstenberg, într'una din numeroasele noastre întâlniri, în timp ce se plângea că noi nu voiam să acordăm Bulgariei o

neutralitate binevoitoare în schimbul Silistrei a cărei dobândire, zicea el, Austria ne-o asigurase tocmai în speranța aceasta, și în timp ce mă asigură că Austria dăduse Sofiei sfatul să ne facă mai mari concesiuni și că ministrul Bulgariei la București eră gata să ni le ofere, îmi citi documentul pe care tocmai îl primise dela contele Berchold, și în care eră zis categoric că, la nevoie, Austria ar apăra Bulgaria „*cu armele în mână*“. Iar când îi observai că, în acest caz, riscam să ne găsim în războiu cu aliata noastră Austria, el recunoscă că situația eră delicată—dar instrucțiunile sale erau precise. E adevărat că niciodată nu făcū aceiaș comunicare ministrului de externe; dar cauza e că amenințarea lui nu avusese aerul să producă efect asupra mea și că Bulgaria, care trebuia să facă propuneri formale, nu preciză nimic, ceeace nu m'a mirat de loc.

Dar, dacă Austria vorbiă astfel la București, e sigur că trebuia să vorbească în acelaș chip la Sofia, sau cel puțin anumitor factori de la Sofia.

Tot atunci, Austria ne făcea „uverturi“ spre a ne despăgubi de neutralitatea noastră binevoitoare pentru Bulgaria în paguba Serbiei. E în Serbia o populație de un sfert de milion de Români, cari ocupă un triunghi a cărui bază se sprijină pe Dunăre și al cărui vârf înaintează departe spre Sud. I se dă numele, în general, de valea Timocului. Aceasta e partea din Serbia pe care Austria o arată României spre a o împinge în Balcani, între Bulgari și Sârbi.

La începutul războiului actual, ea arată cu degetul României tot această achiziție care, — împreună cu Basarabia românească, pierdută în 1812, adică toată țara cuprinsă între Prut și Nistru, având două milioane și jumătate de locuitori din care mai mult de trei sferturi

români — trebuia să fie prețul colaborării noastre cu Austria și Germania. La un moment dat, se adăogă Odesa și o bucată de teritoriu la Est de Nistru, unde se află alte câteva sute de mii de Români.

Se știe la ce au ajuns intrigile austriace. Sârbii și Grecii au învins pe Bulgari, și România a intervenit spre marea neplăcere, aproape spre disperarea Austriei.

După încheierea tratatului dela București, Austria voi din nou să provoace războiul general. Ea voi să atace Serbia sub pretextul vreunei năvăliri albaneze sau a unei neînțelegeri în raporturile economice sârbo-austriace. Se știe prin destăinuirea Domnului Giolitti, data precisă a acestui proiect austriac.

Propunerea austriacă de revizuire a tratatului de la București n'avea alt scop — căci ar fi prea ridicol să se creadă că Austria a fost turburată în sentimentele sale de lovitura pe care acest tratat ar fi dat-o principului naționalităților. Ea nu răuși.

Dar de-abia demobilizară Statele balcanice și Austria văzù un nou prilej de a turburà pacea. Se știe că Turcia făcea greutăți neîncetate pentru a încheia pace cu Grecia. Austria încurajă din toate puterile ei rezistența turcească, și împinse la o înțelegere turco-bulgară contra Serbiei și a Greciei. Sofia și Constantinopol flirtrară între ele și, la un moment dat, totul părea că are să reinceapă.

Pacea dela Atena, care n'a fost posibilă decât numai prin acțiunea energetică a României, displăcù nepus de mult Austriei. Nu voiu uită niciodată cum, la Atena, pe când toți diplomații mă felicitară cu sinceritate pentru ceea ce ei numiau marele meu succes, singur reprezentantul Austriei o făcù cu o neplăcere vădită.

În clipa aceea — în toamna anului 1913 — Austria se simțea definitiv bătută.

Presa ei bocea eșecul politicei austriace. Ea nu încetă să mustre pe contele Berchtold pentru tot ce făcuse și pentru tot ce nu făcuse.

Prințul Fürstenberg, ministrul Austriei la București, în cursul vizitei de adio pe care mi-o făcea înainte să plece la Madrid unde fusese numit ambasador, îmi zise textual: „Sunteți învingători; suntem învinși“.

În primăvara anului 1914, Austria sondă terenul la București. Ea trimise pe marchizul de Pallavicini, un bun ungar, ca ambasador la Constantinopol, pentru a vedea dacă legătura cu România mai dură încă.

Acesta stătù la București trei zile, făcù mai multe vizite și aruncă ideea războiului preventiv. Regele Carol spunându-i că România ținea din tot sufletul la pace și că ar fi contra acelor care ar provoca războiul, el îmi declară că acest răspuns nu-l mulțumiă, de oarece, câteodată ești silit să declari război pentru a împiedecă pe un altul să o facă într'un moment care i-ar conveni lui mai bine. Fără să prea precizeze, el spuse și repetă că Austria nu ar putea să rămâe în situația în care o puseseră evenimentele balcanice, că prestigiul ei eră rănît, că Serbia o amenință, și că poate avea să fie în curând silită să încredințeze hotărîrii armelor soluția vechilor rivalități. Într'o convorbire de un ȳceas, el întrebuintă de cinci ori cuvântul *războiu*.

Nimeni nu se prea alarmă de aceasta. Lumea tot credeă că eră vorba de blufful austriac, și mai ales avea încredere în botnița germană.

Totuși, când cu ocazia vizitei Țarului la Constanța, se declară guvernului român că Rusia eră adânc credincioasă păcii dar că orce atac al Austriei contra Serbiei

ar dezlănțui războiul, guvernul român crezù că e de datoria lui să previe de acest lucru Viena și Berlinul.

Asasinatul dela Serajevo fu pentru războinicii de la Viena, un dar ceresc. Puseră mâna pe el cu o bucurie macabră. Făcură speculații asupra concepției că principiul monarhic e aproape de origină divină, concepție a Impăratului german, și, de astădată, știură să capete libertatea de acțiune. Nu trebuie să uităm că Impăratul Wilhelm ținuse pe Austria în frâu timp de doui ani de zile și că, la urma urmei, acest rol începuse să-l plictisească.

Se știe ce a urmat. In capul bandei care exploată cadavrul Arhiducelui pentru a da foc Europei, trebuie să punem pe contele Tisza. El e fără îndoială omul cel mai inteligent din toată monarhia și energia lui puțin obișnuită e aproape brutalitate. Acest om de Stat — căci este un om de Stat — e în acelaș timp un maghiar din cei mai fanatici. Moartea Arhiducelui îl dezbără de grija lui cea mai mare: adese ori gemuse pentru soarta maghiarismului în ziua când Impăratul anti-maghiar aveà să se urce pe tron. El simți maghiarismul mântuit și se hotări să-l înalțe. Trebuie cu orice preț să lovească în mișcările naționaliste cari ar putea să dea naștere unei micșorări a hegemoniei maghiare.

In contra Românilor erà greu de lucrat, din cauza tratatului de alianță, vechiu de treizeci și unu de ani, care legà pe România de Tripla Alianță în aceleași condițiuni ca pe Italia. Contra Slavilor erà mai ușor. El văzù prilejul unic de a lovi în Serbia și prin ea, în toate aspirațiile naționaliste.

De fapt, când citii, la Londra, ultimatul adresat Serbiei, ochii mei vedeau în tot momentul „România“ în loc de „Serbia“, până ntratata acelaș ultimatum ne-ar fi putut fi adresat nouă — afară de incidentul asasinatului.

Cel care redactă ultimatul fu Conte Tisza, împreună cu contele Forgaș de urâtă memorie de când cu falșul Fridjung, și cu D. Tchirschky, ambasadorul Germaniei. Dinadins îl făcură așa ca să nu poată fi primit. Și când sosi la Viena vestea — falșă de altfel — că fusese acceptat, banda avu o clipă de adâncă deprimare. Lovitura dădea greș.

Nu vreau să spun că treimea știă că se îndreptă în orice caz spre războiul general. Ea se hrăniă cu speranța că Rusia aveă să dea înapoi în ultima clipă și că Austria aveă să aibă numai prilejul de a frige cu biciul pe Sârbi și — precum o mărturisiă fără să se ascundă, — de *a le luă excelenta lor artilerie*. Dar treimea eră hotărîtă să nu dea înapoi în fața eventualității războiului general.

Pot să afirm că, cel puțin până în dimineața zilei de 30 Iulie, treimea eră sigură de războiu. Se pare că în seara de Joi 30 sau în dimineața de Vineri 31, ea simți o teamă și voi să bată în retragere; dar Impăratul Wilhelm nu i-o îngădui. Chiar Joi dimineața, treimea credeă în războiu și îl priveă cu o mulțumire sufletească nemaipomenită. E adevărat că treimea eră prada celei mai crase ignoranțe a politicei internaționale.

Treimea eră sigură, în clipa aceea, că Anglia nu va intră, că, adică, aveă să săvârșească lașitatea și stupiditatea de a lăsa pe Ruși și pe Francezi la discreția Germaniei, pentru ca, cinci ani mai târziu, Imperiul britanic să nu mai aibă de ales decât între abdicarea absolută și definitivă și zdrobirea neîndurătoare.

Treimea eră sigură că Italia aveă să urmeze pe Germania și Austria. Eră să i se asigure Savoia, Nisa, Corsica și Tunisia. Oare Impăratul Wilhelm nu desemnase pe generalul von Ludwitz ca trimis al său la cartierul general italian?

Treimea eră sigură de participarea României. De aceea, ca un har suprem, se dădea dreptul soldaților români din Ungaria să desfășure tricolorul românesc pentru a merge . . . la moarte.

Treimea eră de asemenea sigură de concursul Japoniei. Oare Manciuria nu eră o bună bucățică de înghițit ?

Treimea nu aveă nicio îndoială asupra Bulgariei, care trebuia să se arunce pe Sârbi; nici asupra Turciei, care aveă să atace pe Ruși în Caucaz și să încerce o diversiune, cu ajutorul Românilor, de-a lungul coastelor Mării Negre. Ea aveă încredere deasemenea în Suedia.

Nu glumesc de fel. Acestea erau, în acel moment, certitudinile treimei, ale acestui trio care e marele răspunzător de războiul actual, trio al cărui creer — unic creer — eră contele Tisza.

* * *

Acestea au fost, după cât știu eu, originile războiului actual. Menirea lui eră, în ce privește pe maghiari, să le asigure pentru totdeauna o hegemonie care le-ar fi făcut ușoară maghiarizarea la exces. Pentru Habsburgi, menirea lui eră să le dea Polonia întreagă, ca un nou regat alipit la coroana lor, Ucraina, care trebuia să fie întemeiată în paguba Rusiei și să se întindă, dacă nu până la Marea Caspică, după cum o cer Ukranienii vienezi, cel puțin până la Caucaz, — o parte din Serbia, restul trebuind să fie împărțit între România și Bulgaria. În acelaș timp, România, mărită pe socoteala Rusiei, și Bulgaria, mărită în paguba Serbiei, trebuiau să intre într'o uniune vamală cu Austria, până în ziua când cele două țări aveau să facă pentru totdeauna parte din monarhia Habsburgilor, ca o Bavarie sau un Wurtemberg oarecare.

Acesta e visul de nebunie care a cufundat Europa în jale; vis unit cu celălalt vis de nebunie, acel al Germaniei, care nu primea pe Austria la împărțeala dominației universale decât pentru o perioadă de tranziție, dacă e să judec după anumite indicii pe cari le cunosc bine, dar de care, pentru moment, nu mi-e cu puțință să mă servesc.

Știu că încheerea la care am ajuns nu mai e pusă la îndoială. Dar confirmarea adevărului nu e de prisos, în această clipă în care, după ce complotul austro-german s'a prăbușit, făptașii crimei se silesesc pe toate căile, să travestească faptele și să abată răspunderile.

18 / IV 915

Rtho-

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

Prețul 60 bani
